

TADEUSZ SIWEK

SOUČASNÁ GEOGRAFIE OČIMA ČESKÝCH GEOGRAFŮ

SIWEK, T. (2010): Contemporary Geography as Seen by Czech Geographers. *Geografie*, 115, No. 4, pp. 361–376. – The paper deals with an evaluation of geography by Czech geographers themselves. In the spring of 2007, a survey was conducted among 40 geographers from Czech universities. The research sought to discover how Czech geographers at various universities think of their field and what they hope to achieve for it, within the first decade of the 21st century. Each segment of the questionnaire was compared with the results of similar Polish research published some years ago. The answers of Czech geographers were similar to their Polish colleagues and it is evident that the results are significant in spite of a few respondents.

KEY WORDS: image of geography – Czech geography – Polish geography.

Úvod

Věda je v dnešní společnosti významnou složkou lidského a sociálního kapitálu a v tomto kontextu je zajímavá i pro geografů v Česku (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008). Věda, výzkum a vývoj jsou mj. významnými faktory regionálního rozvoje, kterými se geografie také dlouhodobě zabývá, viz např. Žízalová, Csank (2009). Různorodé vědní disciplíny mají odlišné podmínky svého působení, vykazují různé výsledky a také jejich pozice je diferencovaná a mění se i v čase. Nás zajímá především geografie a tento článek by měl přispět k jejímu hodnocení.

Geografie jako nejkompexnější věda je často nucena bojovat o uznání mezi ostatními vědami – většinou speciálními, které jsou již svou podstatou exaktnější. Představitelé těchto věd vnímají komplexní, a tedy zákonitě méně exaktní geografii jako vědu podřadnou a v extrémnější poloze ji za vědu nepovažují vůbec. Otázka významu (angl. relevance) geografie v systému vědy si v tomto kontextu kladou i samotní geografové (viz Johnston, Sidaway 2004; Cloke, Cook, Crang, Goodwin, Painter, Philo 2004). V českém prostředí se tyto otázky objevují především v publikacích Martina Hampla a dalších geografů pražské Karlovy univerzity (např. Dostál, Hampl 1995; Hampl 2000). Stavem geografie jako vědy se zabývají také bilancující publikace k významným akcím nebo výročí. Takovým přehledem byla např. publikace, kterou zveřejnili američtí geografové před kongresem IGU v roce 1992 ve Washingtonu (Abler, Marcus, Olson 1992), nebo publikace o stavu české geografie na začátku nového tisíciletí u příležitosti mezinárodního geografického kongresu IGU v Glasgow (Drbohlav, Kalvoda, Voženílek 2004). V poslední době se v souvislosti s narůstajícím důrazem na scientometrické hodnocení úrovně vědeckých prací objevují i publikace hodnotící celé vědní disciplíny pomocí tzv. tvrdých scientometrických

dat, jako jsou počty publikací anebo ekonomických ukazatelů, jako např. objem vědeckých grantů. Ani tady geografové nestojí stranou, jak dokazuje např. publikace Bollen, Rodriguez a Van de Sompel (2006). Ve střední Evropě se hodnocení tohoto typu objevuje nejčastěji v sousedním Polsku. Např. postavení polské geografie mezi ostatními vědami podle objemu získaných grantových prostředků vyhodnotil Kozłowski (1994), citační analýzou se zabývají Racki (2003) a Bajerski (2008a, 2008b). Zajímavé je i měření subjektivní image geografie pomocí tzv. subjektivních měkkých dat, které lze ověřenými postupy do značné míry objektivizovat. Mezi českými geografy se o to pokusila Silvie Kučerová ještě pod svým dívčím příjmením (Kuldová 2008) v článku hodnotícím pozici geografie ve světle edukačních dokumentů.

Nanejvýš zajímavá je i autoevaluace geografie, tzn. hodnocení tohoto vědního oboru samotnými geografy. Není to nic nového a i v našem bezprostředním sousedství – v Polsku – se takové hodnocení již objevilo. Jeden z významných polských geografů Jan Łoboda uskutečnil mezi svými kolegy průzkum, který ukázal, jak se na svůj obor dívají přímo ti, kteří tvoří jeho odbornou komunitu. Tento článek byl přeložen do češtiny a otištěn v našem časopise (Łoboda 2004), takže je naší odborné veřejností znám. Jan Łoboda, bývalý dlouholetý ředitel Geografického ústavu Wroclawské univerzity a člen polské Akreditační komise dobře zná strukturu i akutní problémy současné polské geografie. Výzkum mu umožnil mnohé intuitivní poznatky o percepci svého oboru mezi geografy empiricky doložit. Výzkum potvrdil některé obecně známé skutečnosti, ale přinesl i překvapivé závěry, které nikdo nečekal.

Publikace o tom, jak polští geografové vnímají svůj obor, inspirovala k provedení obdobného průzkumu i mezi českými geografy. Obě dvě země jsou si kulturně i dějinným vývojem dost blízké a vzájemné kontakty mezi oběma geografickými komunitami jsou častější než s jinými evropskými zeměmi, s výjimkou Slovenska. Ale jsou mezi nimi i rozdíly. Polsko je 3,5krát větší zemí a jeho geografická komunita je také několikanásobně početnější. Ani Polsko, ani Česko nedisponují přesnými údaji o aktuálních stavech absolventů geografických oborů, ale dobrým ukazatelem je už jen samotný počet vysokých škol, na kterých lze geografii studovat. V Polsku je jich 16, v Česku 8. Ale zatímco u nás jde často o pouhé katedry na přírodovědeckých nebo pedagogických fakultách, v Polsku existují na dvou univerzitách (ve Varšavě a v Łodzi) samostatné geografické fakulty a na dalších čtyřech univerzitách (Poznaň, Wrocław, Szczecin a Katowice – Sosnowiec) geografie existuje s geologií, případně i s environmentalistikou na fakultách věd o Zemi.

Určitým měřítkem početnosti geografických komunit jsou počty členů vědeckých společností. Počet členů Polské geografické společnosti dosahuje 1500, zatímco počet členů České geografické společnosti je kolem 500. Disproporce počtů územních poboček obou společností je méně výrazná a více kopíruje rozmístění vysokých škol, kde je geografie akreditována. Polská geografická společnost má 22 poboček rozmístěných v 18 největších polských městech, Česká geografická společnost má 9 poboček.

Hlavní rozdíl mezi polskou a českou geografickou komunitou však není kvantitativní. V období komunismu byla česká geografie mnohem izolovanější od nejnávyšších západních zemí, než tomu bylo v Polsku. Polští geografové si vybudovali dobrou pozici na mezinárodní scéně již před válkou. Kartograf Eugeniusz Romer (1871–1954) a fyzický geograf Stanisław Pawłowski

(1882–1940) byli ve 30. letech viceprezidenty Mezinárodní geografické unie a také kongres této organizace v roce 1934 se konal ve Varšavě. V období komunismu nebyla polská věda jako celek, a tím pádem ani geografie od západních center tak izolována, jako tomu bylo v Československu. Studijní pobyty v zahraničí, návštěvy zahraničních profesorů, společné projekty a publikace nebyly pro polské geografův něčím nedosažitelným, byť to samozřejmě nebylo zcela bez problémů, jako tomu je dnes. V 60. a 70. letech se nejvýznamnější polští geografové, jako Kazimierz Dziewoński, Andrzej Kostrowicki nebo Jerzy Kondracki, pohybovali na samotné špičce mezinárodních struktur. Dlouholetý ředitel Geografického ústavu Varšavské univerzity a později i Polské akademie věd Stanisław Leszczycki byl v letech 1968–1972 dokonce prezidentem Mezinárodní geografické unie, což je věc, která se dosud nikomu ze zemí střední a východní Evropy nepodařila.

Právě pro tyto podobnosti a rozdíly je užitečné se na názory českých geografů podívat a srovnat je s názory polských kolegů. Dotazníkový průzkum s podobnými otázkami byl proveden na jaře v roce 2007 s využitím organizačních struktur České geografické společnosti. Dotazník byl zaslán prostřednictvím struktur České geografické společnosti všem geografickým pracovištím na českých univerzitách i v posledním zbytkovém pracovišti akademie věd, kde geografové pracují jako tým (Ústav geoniky AV ČR v Brně). Nebyli osloveni středoškolské učitelé ani geografové v praxi (ve státní správě, v médiích, v hospodářských organizacích, v neziskových organizacích apod.). Teoreticky ho mohlo vyplnit přes 400 geografů z akademické sféry, ale udělalo to nakonec jen 40 geografů z univerzit. Z akademie ho nevyplnil nikdo, ale v Ústavu Geoniky dnes pracuje jen asi 15 geografů. 40 dotazníků představuje sice asi 8 % všech geografů pracujících na vysokých školách v Česku, což se zdá být dost, aby vzorek mohl být považovaný za reprezentativní, ale absolutní počet je pro analýzu příliš malý, protože jeden respondent představuje hodnotu 2,5 %. Tak nepočetný soubor neumožňuje provedení statistických testů významnosti.

Po jistém váhání, zda má smysl zpracovávat tak malý vzorek, jsme však k jeho analýze přece jen přistoupili, protože v současné době nemáme k dispozici nic jiného a doufali jsme, že získané výsledky alespoň naznačí problémy a tendence v současné české geografii. Následující text je analýzou českých dotazníků, které jsou navíc vždy srovnávány s polskými výsledky Jana Łobody.

Analýza vzorku (otázky 1 a 2)

- 1. Vědecká hodnota a postavení v zaměstnání.*
- 2. Ke které dílčí části geografie byste se zařadil(a) na základě Vaší odborné práce. Uveďte obor a disciplínu.*

Respondenti neměli povinnost uvádět přesné místo svého působení, přesto to 75 % z nich udělalo. Proto si můžeme dovolit tvrdit, že prostorové rozmístění respondentů odpovídá počtům geografů na jednotlivých univerzitách. Zdánlivě je mezi nimi málo respondentů z Brna, ale vzhledem k tomu, že mezi těmi, kteří své pracoviště neuváděli, bylo nejvíce dotazníků právě z Brna, je možné říci, že prostorové rozmístění respondentů odpovídá reálnému rozmístění geografických pracovišť (tab. 1).

Tab. 1 – Prostorové rozmístění respondentů

Místo	Praha	Ostrava	Plzeň	Ostatní	Neuvedeno
Počet (abs.)	13	7	5	5	10
Relativně (%)	32,5	17,5	6,7	6,7	25,0

Věková struktura respondentů byla následující: 20 % z nich bylo ve věku do 30 let, 47,5 % ve věku 31–50 let, 27,5 % bylo starších 50 let a 5,0 % respondentů svůj věk neuvedlo. Pokud jde o dosažený titul nebo vědeckou hodnost, mezi respondenty bylo 5,0 % profesorů, 17,5 % docentů, 40,0 % geografů s doktorátem Ph.D. (nebo dřívějším CSc.) a 30,0 % magistrů nebo RNDr. 7,5 % respondentů uvedlo, že jsou asistenty, ale nespécifikovalo, zda s Ph.D. (CSc.) nebo jen s titulem Mgr. Oborově mezi respondenty bylo nejvíce sociálních geografů: 17 (42,5 %), přičemž někteří z nich se označili za humaní geografů (5,0 %). 12 z nich (30,0 %) reprezentovalo fyzickou geografii a její dílčí disciplíny, 4 (10,0 %) se přihlásili k regionální geografii a po 2 (5,0 %) ke geoinformatické. Jedním respondentem (2,5 %) byly zastoupeny geologie, vojenská geografie a kartografie. Tato čísla ukazují, že i přes minimální počet respondentů jejich věková a oborová skladba přibližně odpovídá složení české geografické obce.

V polském výzkumu se podařilo shromáždit třikrát více dotazníků (127), což bylo asi 12 % všech polských geografů z univerzitních a akademických pracovišť. Ve struktuře polských respondentů bylo také – stejně jako v českém – poměrně málo pracovníků z Akademie věd (jen 8, tzn. 6,2 %). Oborově bylo složení vzorku podobné českému, jen s jedním rozdílem: v Polsku mírně převládali fyzičtí geografové. Tato skutečnost odpovídá polské realitě. Polští geografové kladli vždy daleko větší důraz na práci v terénu. Organizovali početné expedice (zcela běžně např. i do polárních oblastí, kam česká geografie pronikla teprve nedávno a na moře, kam česká geografie nesměřuje vůbec), a proto tam bylo pro fyzické geografů vždy více možností uplatnění.

Mezi respondenty v Polsku bylo výrazně více profesorů (18,1 % řádných a 16,5 % mimořádných), ale podstatně méně habilitovaných doktorů (ekvivalent českého docenta – bylo jich jen 5,5 %). Nejpočetnějšími účastníky průzkumu byli doktoři (47,2 %). Srovnání obou vzorků ukazuje na některé rozdíly v kariérních postupech obou zemí: na místech, která v Polsku zastávají mimořádní profesori, jsou v Česku vesměs docenti, protože mimořádná profesura u nás neexistuje. Ale i bez toho se zdá, že procento českých profesorů v průzkumu je menší než v Polsku a zřejmě to nebylo způsobeno jen možnou neochotou českých profesorů. Skutečností je, že počet profesorů je mezi českými geografů menší než v Polsku nejenom v absolutním, ale i v relativním vyjádření.

Přístup a metody (otázky 3 a 4)

3. *Který výzkumný přístup převládá ve Vaší vědecké práci a v čem se to projevuje: a) objektivní (zkoumání souborů objektů, vztahů mezi procesy apod. anebo praxeologické teorie typu regionální, krajinná, prostorová, interakční a jiné)*

- b) *subjektivní (tzn. ve smyslu, že do geografie patří všechno, čím se zabývají geografové)*
- c) *metodické (hledání specifík geografie v geografické, regionální nebo kartografické metodě)*
4. *Kterým metodám dáváte přednost ve své výzkumné praxi (uveďte v pořadí podle míry využití alespoň 3)*

Na otázku 3, který výzkumný přístup převládá ve vědecké práci respondentů uvedlo 82,5 % z nich, že objektivní (zkoumání souborů objektů, vztahů mezi procesy a pra-teorie jako např. regionální, krajinná, prostorová, interakční apod.). Někteří z nich uvedli tento přístup v kombinaci s jinými. K metodickému přístupu a hledání specifík geografie právě v metodách se přihlásilo 22,5 % respondentů, ale jen jeden (2,5 %) výhradně jen k němu. Další tento přístup opět kombinovali s ostatními, nejčastěji s objektivním přístupem. 15,0 % respondentů uvedlo, že preferují subjektivní přístup k výzkumné práci, tzn. že si vybírají témata podle svého zájmu a pokládají vše, čím se geografové zabývají, za vhodnou náplň geografie jako vědy.

Při popisu samotných metod v odpovědi na otázku 4 (respondenti měli uvést alespoň tři nejpoužívanější metody) převládaly statistické a matematické metody (25 geografů, 62,5 % vzorku). Na dalších místech se umístily: práce v terénu včetně regionálních analýz a pozorování (17 respondentů, 42,5 %), kartografické metody (7 respondentů, 17,5 %) a srovnávací metody (5 respondentů, 12,5 %). Významněji se objevovala ještě metoda sběru dat formou rozhovorů a dotazníků (5 respondentů, 12,5 %) a modelování (4 respondenti, 10,0 %).

Odpovědi na otázku 3 směřující k obecnému přístupu k výzkumu byly v Polsku téměř shodné (97,6 % pro objektivní, 71,6 % pro metodický a jen 18,9 % pro subjektivní přístup). V Česku se oproti Polsku vyslovilo výrazně méně geografů pro metodický přístup. V samotných metodách polští geografové častěji preferovali práci v terénu, zatímco čeští statistické a matematické metody. Tento poměr způsobila zřejmě již zmíněná mírná převaha fyzických geografů v polském vzorku a naopak mírná převaha sociálních geografů ve vzorku českém.

Fyzickogeografický výzkum se obvykle nedá bez sběru materiálu v terénu a bez mapování konkrétních situací dělat, zatímco sociální geografie může docela dobře fungovat pouze na základ zpracovávání sekundárních dat, aniž by se badatel vypravil do terénu. Pro sociální geografie je to zcela jistě důvod k zamyšlení, zda na sekundární zdroje nespolehají příliš, a nestávají se tak pouhými interpretátory dat shromážděných pro jiné účely.

Hlavní teoreticko-metodologické problémy (otázka 5)

5. *Co považujete za hlavní dilemata a teoreticko-metodologické problémy současné geografie: a) české; b) světové?*

Na tuto otevřenou otázku zaznělo velmi mnoho odpovědí, které byly formulovány individuálně a těžko se klasifikovaly. Žádná skupina odpovědí nijak výrazně nedominovala nad ostatními, a to ani při hodnocení české, ani světové geografie. Přesto z nich bylo možno vyčíst, že relativně nejčastěji byly za hlavní problémy české geografie jako vědy označovány: neujasněné místo geografie v systému věd a nevyjasněné vztahy mezi fyzickou a sociální geografii (9 re-

spondentů, 22,5 %) a slabá aplikovatelnost geografických výsledků (3 respondenti, 7,5 %).

Pro světovou geografii byla zjištěna stejná dilemata, jen jejich četnost byla menší. Neujasněné místo světové geografie v systému věd a komplikované vztahy mezi fyzickou a sociální geografii uvedlo 6 respondentů (15,0 %) a omezenou aplikovatelnost geografických výsledků jen 1 respondent (2,5 %) českého průzkumu. Častěji se ve světové perspektivě objevovaly problémy životního prostředí i když to bylo nakonec jen ve 2 případech (5,0 %). Pozoruhodný byl ojedinělý, ale zřejmě nikoli náhodný hlas kritizující anglosaskou dominanci ve vědě.

V polském výzkumu se vzhledem k početnosti vzorku objevilo více relevantních odpovědí. Jako nejčastější problém polské i světové geografie byla polskými geografiy – obdobně jako u českých geografů – identifikována skutečnost, že neexistuje jasně určený předmět geografického výzkumu (33,9 % dotazovaných). Na druhém místě (25,2 % dotazovaných) bylo uváděno roztržité polské i světové geografie a přetrvávající rozštěpení na fyzickou a sociální geografii. Na třetím místě (21,3 % dotazovaných) se objevilo volání po zkvalitnění metodologie a potřebě nových teoretických koncepcí lépe vystihujících současný stav světa, např. komplexní teorie sociálně-ekonomického prostoru. Čtvrté místo (4,8 % dotazovaných) obsadil názor, že polská geografie příliš čerpá z jiných věd a je v ní příliš málo „čisté geografie“, tzn. že jde o obor teoreticky slabý a s minimální možností využití svých výsledků v praxi. Je vidět, že obě dvě odborné komunity si uvědomují jistou teoretickou slabost své vědní disciplíny.

Ostatní problémy mimo výše uvedené se vyskytly sporadicky. Za zaznamenání stojí sice ojedinělé, ale v obou geografických komunitách se vyskytnuvší poukazy na „anglosaskou megalomani“, jak to popsal jeden z účastníků polského průzkumu (Łoboda 2004). Skutečnost, že se tento názor objevil nezávisle na sobě v obou výzkumech, svědčí o tom, že někteří čeští a polští geografové (velmi pravděpodobně ti starší) pociťují jako znevýhodnění rostoucí převahu angličtiny ve vědě zaznamenávané minimálně od konce druhé světové války. Vědci, pro něž je tento jazyk mateřštinou, mají oproti ostatním nespornou výhodu. O tomto problému se občas píše i ve světové literatuře, viz např. Short, Boniche, Kim a Li Li (2001).

Hodnocení současných rozvojových tendencí (otázka 6)

6. *Které současné rozvojové tendence pozorujete v současné geografii (pokud Vám chybí místo, můžete pokračovat na konci dotazníku): a) české; b) světové. Zakroužkujte číslici vyjadřující pozici geografie na škále od 1 (praktické znalosti) do 10 (teoretické znalosti).*

Rozvojové tendence světové a české geografie byly hodnoceny na ose mezi aplikacemi a teorií. Většina českých respondentů umístila směřování současné geografii někde uprostřed. Na ose s krajními body 1 (praxe) a 10 (čistá teorie) byla česká geografie umístěna na hodnotě 4,3 když ji počítáme ze všech respondentů a na hodnotě 4,8 v případě počítání jen těch dotazníků, kde otázka o směřování současné geografie byla zodpovězena. V případě hodnocení světové geografie byly hodnoty o něco víc posunuty směrem k teorii: 4,5

v případě všech dotazovaných a 5,2 v případě pouze zodpovězené otázky 6. Při detailnějším rozdělení dotazovaných se projevil mírný posun hodnocení v souvislosti s věkem: mladší čeští geografové umisťovali geografii spíše směrem k teorii, zatímco starší směrem k praxi. Téměř ve všech případech hodnotili čeští geografové světovou geografii jako směřující k teorii výrazněji než geografii českou.

Polskými geografii byly vývojové tendence geografie vyhodnoceny jako směřující výrazněji k teorii. Hodnoty v polském výzkumu oscillovaly v průměru mezi hodnotami 5,2 a 5,5 přičemž první číslo vyjadřovalo směřování polské a druhé pak světové geografie k teorii. Z toho vyplývá, že českým geografům se geografie jeví jako věda o něco praktičtější než polským kolegům. Je to poměrně překvapivé, protože právě početnější a více na studium přírody zaměřená polská geografie se zdála být praktičtěji orientovaná než geografie česká. Možná, že to však vyplývá z kontextu: polská geografie je možná praktičtější než česká, ale sami Poláci by ji raději viděli ještě praktičtější než dnes je.

Hodnocení míry využití geografických výsledků v Česku a ve světě (otázka 7)

7. *Jak hodnotíte současnou míru využití geografických vědeckých výsledků v Česku a ve světě?*

Oblast	V Česku	Ve světě
– ve výuce	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
– v ekonomice	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
– ve společnosti	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
– v ochraně prostředí	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
– v prognózování vývoje	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
– v jiných oblastech (uveďte ve kterých)	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

Zakroužkujte číslíci, která podle Vás nejlépe vyjadřuje míru využití.

Míru využitelnosti geografických výsledků doma i ve světě nebylo jednoduché vyhodnotit. Stejně jako Ľoboda, i my jsme získané odpovědi českých geografů obodovali na škále 1–5 bodů podle stanovené míry aplikovatelnosti výsledků dosažených geografii v pěti oblastech, ve kterých se dosud geografie uplatňovala: ve výuce, v ekonomice, ve společenském rozvoji, v ochraně přírody a v prognózování dalšího vývoje. Obecně lze říci, že aplikace v domácím prostředí byly hodnoceny českými geografii hůře než ve světě. Za nejlepší oblast pro aplikace geografických vědeckých výsledků v Česku byla považována ochrana přírody (2,4 bodu ze všech dotazovaných a 2,9 bodu z těch, kteří na tuto otázku odpověděli). Na druhém místě se umístila výuka (2,25 bodu ze všech a 2,7 bodu z těch, kteří odpověděli na tuto otázku) a na dalších místech prognózování budoucího vývoje (2,2 bodu, případně 2,6 bodu z těch, kteří na tuto otázku odpověděli), ekonomika (2,0 body ze všech respondentů a 2,8 bodu vypočítaných jen z těch, kteří odpověděli na tuto otázku) a nakonec společenský rozvoj (1,9 bodu, případně 2,4 bodu jen ze získaných odpovědí).

Po rozdělení dotazovaných podle věkových kategorií lze pozorovat poměrně výraznou závislost na věku: víra v aplikovatelnost české geografie v českém

Tab. 2 – Využití výsledků geografické vědy

Oblast využití	Čeští geografové		Polští geografové	
	Domácí geografie	Světová geografie	Domácí geografie	Světová geografie
Ochrana prostředí	2,4	2,0	2,9	3,5
Vzdělávání	2,3	1,6	3,2	3,2
Prognózování	2,2	2,0	2,9	3,4
Ekonomika	2,0	1,9	2,5	3,1
Společenský rozvoj	1,9	1,8	2,3	?

prostředí s věkem geografů klesá. Tento pokles není sice nijak dramatický, ale byl zaznamenán shodně u všech pěti sledovaných oblastí.

Aplikovatelnost světové geografie vidí čeští geografové zhruba na stejné úrovni, ale přece jen o něco hůř než aplikovatelnost české geografie. Také mezi těmito odpověďmi bez výjimky se projevila závislost na věku: mladší geografové byli opět optimističtější ve věci aplikovatelnosti svého oboru než geografové starší 50 let.

Srovnání s hodnocením polských geografů je ve srovnání s předchozí otázkou poměrně překvapivé: Polští geografové byli před několika lety při hodnocení aplikovatelnosti výsledků geografické vědy mnohem optimističtější než jejich čeští kolegové. Nejpozoruhodnější byl rozdíl ve vnímání aplikovatelnosti geografie ve světě a doma. Poláci převážně hodnotili aplikovatelnost světové geografie lépe než ve vlastní zemi. Rozdíly v aplikovatelnosti geografických výsledků v jednotlivých oblastech lidské činnosti ukazuje tabulka 2.

Vnímání pozice geografie ve srovnání s jinými vědami (otázka 8 a 10)

8. *Jak vnímáte pozici současné geografie ve srovnání s jinými vědami v Česku a ve světě*

a) z teoretického hlediska; b) z praktického hlediska. Umístěte geografii na ose vyjadřující hodnoty od 1 do 10.

10. *Jak vnímáte postavení české geografie ve srovnání se světovou geografii a zdůvodněte své hodnocení (škála od 1 – velmi slabá pozice do 5 – velmi silná pozice).*

Pozice geografie ve srovnání s jinými vědami byla hodnocena na desetibodové škále, kde 1 představovala nejnižší úroveň a 10 maximální úroveň. Hodnocení bylo provedeno zvlášť z hlediska teorie a zvlášť z hlediska praxe. Čeští geografové vyhodnotili postavení české i světové geografie jako průměrné. Hodnoty se pohybovaly kolem 5 bodů, přičemž pozice z hlediska praxe byla nepatrně vyšší. Nepřekvapuje, že pozice české geografie byla odhadnuta o poznání nižší, než pozice světové geografie, přičemž rozdíl opět nebyl nijak výrazný. Závislost na věku se projevila jen náznakovitě, přičemž hodnocení mělo s věkem mírně klesající tendenci. Odpovědi na tuto otázku potvrdily opět nepatrně vyšší optimismus mladé generace českých geografů ve srovnání s jejich staršími kolegy.

Tab. 3 – Srovnání pozice geografie vůči jiným vědám

Pozice geografie	Čeští geografové		Polští geografové	
	Domácí geografie	Světová geografie	Domácí geografie	Světová geografie
Z hlediska teorie	4,3	5,1	4,4	5,1
Z hlediska praxe	4,7	5,2	3,5	5,3

Vyhodnocení pozice české geografie ve srovnání se světovou bylo obsaženo v otázce 10. Čeští geografové umístili na pětibodové škále svůj obor na poměrně nízké hodnotě 2,3. Kdybychom průměr počítali jen z těch dotazníků, ve kterých toto hodnocení bylo provedeno, získali bychom o něco lepší výsledek: 2,8. To je důkaz realistického přístupu k hodnocení, zohledňujícího současné tendence vytlačovat geografii na periferii vědy, které jsou v Česku vnímány ostřeji než ve světě – i když nakonec to může být důsledek pouhé neznalosti.

Z tabulky 3 je vidět, že hodnocení pozice geografie českými i polskými geografy je velmi podobné. Obě skupiny vnímaly zcela shodně zejména světovou geografii. Jediný rozdíl mezi Čechy a Poláky byl v nižším hodnocení pozice domácí geografie v praxi, které bylo v Polsku výrazně nižší než v Česku a koreponduje s předchozí otázkou.

Pozici polské geografie vzhledem ke světové vnímali polští kolegové také dost podobně jako čeští geografové. Jejich hodnocení bylo jen lehce nadprůměrné (2,8) a shodné s hodnocením českých geografů počítaném jen z odevzdaných odpovědí.

Nejvýznamnější příležitosti, slabé stránky a ohrožení geografie (otázka 9)

9. Jak hodnotíte nejvýznamnější slabé stránky, příležitosti a ohrožení české i světové geografie (určete hierarchii problémů).

V rámci dotazníku byla provedena i specifická analýza SWOT v podobě popsaní příležitostí, slabých stránek a ohrožení české i světové geografie. Tuto část dotazníku vyplnilo jen 33 respondentů, přičemž mnozí uvedli více než jednu možnost. Jejich vážení je proto problematické a vypočtena procenta je nutno považovat pouze za orientační.

Příležitosti

Čeští geografové viděli jako příležitosti pro českou geografii zejména tyto aspekty:

1. Interdisciplinarita a širší záběr (6x v různých variacích, tzn. 15 %)
2. Nové přístupy, zejména GIS (5x, tzn. 12,5 %)
3. Možnost podílet se na regionálním rozvoji (4x, tzn. 7,5 %)
4. Rostoucí zájem o environmentální problematiku (3x, tzn. 7,5 %)
5. Rostoucí význam globálních problémů (3x, tzn. 7,5 %)
6. Trvalý zájem studentů o studium geografie (3x, tzn. 7,5 %).

Pro světovou geografii stanovili prakticky stejné příležitosti s výjimkou regionálního rozvoje – ten zřetelně preferovali jen v českém prostředí. Počet geografů, kteří odpověděli na tuto otázku, však byl menší (jen 17) než v případě hodnotitelů české geografie (31).

Polští geografové viděli příležitosti geografie v interdisciplinárních výzkumných projektech, zapojení do řešení ekologických problémů a otázek tvorby prostředí, v širším využití GIS, dálkového průzkumu Země, informatiky a dalších moderních postupů jak ve výzkumu, tak i ve vzdělání, v zaměření se na globální procesy a v hledání aplikací. Obě dvě odborné komunity nahlízejí na šance rozvoje svého oboru dost podobně.

Slabé stránky geografie

Čeští geografové formulovali následující slabé stránky svého oboru v Česku:

1. Roztříštěnost témat i geografické komunity (8×, tzn. 20 % respondentů)
2. Nedostatečné uplatnění v praxi (4×) s čímž se pojí i „slabý vliv na ekonomický (regionální) rozvoj a místní samosprávu“ (1×, dohromady 5×, tzn. 12,5 %)
3. Chybějící instituce: geografický ústav AV (3×) a geografická fakulta (1×, celkem 4×, tzn. 10 %)
4. Malý počet geografů (2×) obecně a zejména profesorů (2×, celkem 4×, tzn. 10 %)
5. Chybějící kvalitní časopis s Impact Factorem (3×, tzn. 7,5 %)
6. Nezachycení nástupu technologií GIS (2×, tzn. 5 %)
7. Nedostatečně vyvinutá teorie (2×, tzn. 5 %).

Slabé stránky světové geografie popsalo ještě méně českých geografů než v případě příležitostí: pouhých 11 a jejich analýza nemá proto smysl. Pozoruhodné je, že se mezi zveřejněnými názory objevily náznaky označující jako viníka slabosti geografie její teorii. Vyskytly se např. názory, že slabostí geografie je její teorie jdoucí příliš do šíře („přeteoretizováno“ – jak to shrnul jeden z respondentů).

Polští geografové nejčastěji považovali za největší slabou stránku geografie nedostatečné využití geografických výsledků v praxi a nedostatečné teoretické základy geografie. V tom se shodli se svými českými kolegy. K dalším slabším byly zařazeny: chybějící geografická lobby a propagace oboru (marketing), nedostatečné financování geografie a dezintegrace geografie (její rozštěpení na fyzickou a sociálně-ekonomickou větev). S českými kolegy se Poláci neshodli v názoru na nedostatek financí, který jak se zdá, je v polských poměrech výraznější než v českých. Může to být ovšem relativní. Může to totiž také znamenat, že polští kolegové mají větší nároky.

Ohrožení geografie

Ohrožení geografie byla kupodivu formulována respondenty dost nejasně. Čeští geografové zřejmě cítí ohrožení, ale nemají jasnou představu o jeho formách. Vyhodnocení ohrožení geografie ve světě se většinou vyhnuli a soustředili se na české prostředí. Nejčastěji byly jako ohrožení geografie uváděny jevy:

1. Vyrábění (tunelování apod.) geografických témat jinými vědami, roztržitost geografie na příliš úzké specializace (5x v různých variacích, tzn. 12,5 %)
2. Marginalizace geografie na středních školách a pokles její úrovně na vysokých školách (4x, tzn. 10 %)
3. Přírodovědná scientometrie poškozující tu část geografie, která je společenskovedně zaměřená (3x, tzn. 7,5 %).

Jen okrajově se mezi ohroženími objevil nedostatek financí a neexistence samostatné geografické fakulty.

Za nejdůležitější jevy ohrožující geografii označili polští respondenti vytěšňování geografů z řešení geografických výzkumných problémů představiteli jiných věd, marginalizace geografie a geografů ve vědě, špatné postavení geografie a geografů a nedostatečná propagace. K dalším byl zařazen: nedostatek financí a technických prostředků, omezení geografických znalostí ve školních osnovách a nedostatečná úroveň výuky geografie ve školách (včetně vysokých) a nakonec i špatná personální politika (rigidita struktur, generační mezery, odchody mladých pracovníků, apod.). V postatě opět shodné poznatky s výsledky získanými českými respondenty, snad s výjimkou již výše uváděných financí, jejichž nedostatek Polákům vadí zřejmě mnohem víc než jejich českým kolegům.

Doporučení, se kterými vědami by měla geografie nejvíc spolupracovat (otázka 11)

11. Se kterými vědami by měla geografie pěstovat nejtěsnější vědecké vztahy (uveďte alespoň čtyři).

Čeští geografové, kteří se zúčastnili průzkumu, vyjmenovali celou řadu věd, s nimiž by geografie měla spolupracovat ku prospěchu obou stran. Většinou vyjmenovali více než jeden vědní obor (nejčastěji tři) s různou mírou zobecnění. Někteří uváděli jako perspektivní spolupracující vědy např. jen „společenské vědy“, ale většinou uváděli konkrétní vědy a někdy i jejich dílčí části (např. „kvalita vod“ nebo „plánování“).

Nejčastěji byla jako vhodný partner pro geografii vyjmenována ekologie (někdy v podobě environmentalistika nebo věda o životním prostředí), a to ve 22 případech (55 %). Jen o něco méně často byly jmenovány společenské vědy: ekonomie (20krát, tzn. 50 %) a sociologie, případně sociální vědy, v jednom případě společenské vědy (19krát, tzn. 45 %).

Další vědy byly jmenovány méně často, ale významnější mezi nimi byla biologie (13krát, tzn. 32,5 %), která spolu s příbuznou ekologií tvoří opravdu mohutný blok. K významnějším vědám patřily ještě politologie (9krát, tzn. 22,5 % případů), demografie (8krát, tzn. 20 %) a informatika s geoinformatikou (7krát, tzn. 17,5 % případů). Překvapivě 6 hlasů (15 %) obdržela historie a po 5 (12,5 % matematika a geologie). Další vědy nedosáhly ani těch 5 hlasů a zdají se mít v otázce spolupráce s geografii menší význam.

Polští geografové vyjmenovali pro spolupráci prakticky stejné vědy. Podle 50 % z nich by geografie měla pěstovat nejtěsnější vztahy s ekonomikou, sociologií a biologii. Na dalších místech se umístily: ochrana a tvorba prostředí (42 osob), geologie (39), urbanistika, prostorová ekonomika a architektura (39),

fyzika/geofyzika (27), chemie/geochemie (26) a historie (21 osob). Menší počty dotazovaných (13–14) uvedly ekologii, informatiku a politologii.

Čeští i polští geografové vidí tedy shodně nejperspektivnější spolupráci se společenskými vědami (především ekonomik a sociologií) a přírodními vědami (hlavně s ekologií a biologií). S vědami méně často jmenovanými se objevily jisté rozdíly: čeští geografové poněkud více preferovali společenskovědní obory v podobě poměrně často uváděné politologie a historie zatímco polští geografové mezi těmito méně často jmenovanými vědami uváděli nejčastěji přírodní vědy: geologii, fyziku/geofyziku a chemii/geochemii. Na stejné úrovni se objevovala i historie, ale politologie byla oproti českým geografům uváděna mnohem méně. Může to znamenat již uvedenou silnější pozici fyzické geografie v Polsku a na druhé straně rostoucí orientaci na kulturní a politickou geografii v Česku, která po silném potlačování v době komunismu v poslední době sílí na mnoha českých univerzitách. Na Ostravské univerzitě byla dokonce akreditována jako samostatný obor.

Čím by se měla geografie zabývat v novém tisíciletí (otázka 12)

12. Vyjmenujte v pořadí podle důležitosti pět výzkumných okruhů, kterými by se měla geografie zabývat na začátku nového tisíciletí:

Konkrétní problémy, kterými by se měla zabývat geografie v novém tisíciletí byly ve výzkumu formulovány českými geografy nejčastěji takto:

1. Problematika životního prostředí a trvalé udržitelnosti
2. Globální problémy současného světa
3. Migrace
4. Globální změny klimatu jako zvláštní případ globálních problémů
5. Regionální rozvoj.

Ostatní témata související např. s ekonomikou nebo politikou, prognózování, města apod. se objevovala sporadicky.

Polští geografové ve svém výzkumu uvedli tyto priority:

1. Vztah člověk–prostředí, využití země, tvorba krajiny a urbanistická fyziografie
2. Ochrana a tvorba prostředí, s ohledem na přírodní zásoby, obnovitelné zdroje energie, udržitelný rozvoj a ekologická politika
3. Regionální výzkum v nejširším pojetí
4. Prognózování změn prostředí, včetně klimatických změn
5. Rozvoj GIS a inforatických metod
6. Výzkum globálních problémů.

Priority vyjmenované polskými geografy se částečně shodují s těmi, které uvedli čeští geografové. Zkoumání přírodního prostředí mělo i mezi polskými geografy absolutní převahu, ale na rozdíl od svých českých kolegů se mezi nejčastěji jmenovanými směry objevily GIS a informatika, ale chyběly migrace a regionální rozvoj. V tom se zřejmě obě národní geografie navzájem liší. Zatímco Poláci registrují nutnost orientace na nové počítačové technologie, Češi se soustřeďují na nová, dosud neprozkoumaná témata nebo na témata zanedbaná v důsledku ideologických omezení před rokem 1989.

Závěr

Uvedený průzkum je první sondou tohoto typu směřující do nitra komunity českých geografů. Jeho výsledky ukazují, jak uvažují a co chtějí čeští geografové z univerzitních pracovišť v první dekádě 21. století. Může to být první krok v řadě dalších navazujících výzkumů podobného charakteru, pomáhajících určit stěžejní problémy našeho oboru. Srovnání s mnohem rozsáhlejším výzkumem Jana Ľobody zaměřeném na početnější a na mezinárodním poli lépe etablovanou polskou geografickou komunitu dokazuje, že i v této omezené formě jsou výsledky naší sondy do značné míry věrohodné a mají svou vypovídací schopnost. Názory malé skupinky českých geografů se totiž v mnoha bodech shodují s názory reprezentativního souboru polských kolegů a ani tam, kde se rozcházejí, nejde o rozdíly příliš výrazné. Takové výsledky nemohou být dílem náhody.

Škoda, že se této sondy nezúčastnilo více českých geografů. Výsledky mohly být ještě průkaznější. Mohly přispět k odhalení většího počtu statisticky významných rozdílů mezi českými a polskými geografy. Při tomto počtu je možno za ověřené považovat pouze ty názory, které se s názory zjištěnými mezi polskými kolegy více-méně shodují. Zato ojedinělé hlasy zástupců české geografické obce musely být ignorovány, ač některé z nich jsou možná společné pro větší počet českých geografů.

Proto je v této formě nutno získané výsledky brát s jistou rezervou. Dalším omezením této výzkumné sondy byla neúčast geografů z praxe, kteří mohli výsledky ještě výrazněji změnit. Ale zde je nutno uvést, že ani průzkum Jana Ľobody nezahrnul názory polských geografů mimo akademickou sféru. Rozšiřování dosažených výsledků se tak rýsuje jako zajímavý úkol do budoucnosti.

Literatura:

- ABLER, R. F., MARCUS, M. G., OLSON, J. M., eds. (1992): *Geography's inner worlds*. Rutgers University Press, New Brunswick (New Jersey), 412 s.
- BAJERSKI, A. (2008a): *Polskie czasopisma geograficzne w bazie Scopus: próba analizy komunikacji naukowej w polskiej geografii*. *Czasopismo Geograficzne*, 79, č. 3, s. 367–382.
- BAJERSKI, A. (2008b): *Ranking ośrodków geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce na podstawie cytowań w bazach Web of Science*. *Przegląd Geograficzny*, 80, č. 4, s. 579–589.
- BOLLEN, J., RODRIGUEZ, M. A., VAN DE SOMPEL, H. (2006): *Journal Status*. *Scientometrics*, 69, č. 3, s. 669–687.
- CLOKE, P., COOK, I., CRANG, P., GOODWIN, M., PAINTER, J., PHILO, C. (2004): *Practising Human Geography*. London, Thousands Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1995): *Geographical organisation and societal development: searching for an integral order*. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 30, s. 21–42.
- DRBOHAV, D., KAVODA, J., VOŽENÍLEK, V., eds. (2004): *Czech Geography at the Dawn of the Millenium*. Czech Geographical Society and University of Palacký, Olomouc.
- HAMPL (2000): *Reality, Society and Geographic/Environmental Organization: Searching for an Integrated Order*. Charles University, Faculty of Science, Praha.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): *Regional differentiation of selected conditions for the development of human and social capital in Czechia*. *Geografie*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JOHNSTON, R. J., SIDAWAY, J. (2004): *Geography and Geographers: Anglo-American Human Geography since 1945*. 6. vydání, Arnold, London, 416 s.

- KOZŁOWSKI, J. (1994): Miejsce nauki polskiej w świetle Science Citation Index. Komitet badań naukowych, Warszawa.
- KULDOVÁ, S. (2008): Image geografie v edukačních dokumentech: příspěvek k diskusi nad textem Mezinárodní charty geografického vzdělávání. *Geografie*, 113, č. 1, s. 61–73.
- ŁOBODA, J. (2004): Polská geografie na prahu nového milénia. *Geografie*, 109, č. 4, s. 314–327.
- RACKI, G. (2003): Polskie czasopisma geograficzne a międzynarodowy obieg informacji naukowej. *Przeegląd Geograficzny*, 75, č. 1, s. 101–119.
- SHORT, J. R., BONICHE, A., KIM, Y., LI LI, P. (2001): Cultural Globalization, Global English, and Geography Journals. *Professional Geographer*, 53, č. 1. s. 1–11.
- ŽÍŽALOVÁ, P., CSANK, P. (2009): Jsou výzkum, vývoj a inovace klíčové procesy (nerovnoměrného) regionálního rozvoje? *Geografie*, 114, č. 1, s. 21–36.

S u m m a r y

CONTEMPORARY GEOGRAPHY AS SEEN BY CZECH GEOGRAPHERS

The paper deals with an evaluation of geography by Czech geographers themselves. It is linked to a questionnaire that was used at the turn of millennium among 127 Polish geographers (Łoboda 2004). In the spring 2007, 40 geographers from Czech universities participated in this survey, which is approximately 8% of all academic geographers working in Czechia. The number of questionnaires is too small to test the statistic relevancy of the answers, nevertheless the results indicate the diversity of opinions within the Czech geographical community concerning the most pressing issues of their scientific field's development.

When questioned about the prevailing research approach in their work (objective, methodological or subjective), the Czech geographers answered that primarily the objective approach (82.5%) prevails in their scientific work. They also indicated that statistic and mathematical methods (62.5%), field work (42.5%) and cartographic methods (17.5%) are the most frequently used methods.

Considering the central problem of Czech geography, the unclear position of geography in the system of sciences and bad relations between physical and social geography (22.5%), and – slightly less frequently – the weak applicability of geographical results (7.5%) were both indicated. According to the respondents, world geography faces the same dilemmas but their intensity seems to be lower considering the smaller number of responses.

The development tendencies of world and Czech geography were rated on an axis between applications and the theory. Most respondents placed contemporary geography approximately in the middle. On a scale from one to ten, Czech geography attained a ranking of 4.8 and world geography a ranking of 5.2. The Czech geographers seem to consider world geography more theoretical than Czech geography.

Degrees of efficiency of geographical results, both domestically and abroad were rated in five areas: education, economy, social development, environmental protection and forecasting future development. Domestic applications of geography were rated by the Czech geographers as worse than abroad. Environmental protection (2.9 points out 5 possible) was considered the best area of geographical scientific results in Czechia, followed by education (2.7 points), forecasting future development (2.6 points) and economics (2.8 points). Social development (2.4 points) was perceived to be the worst application area. Belief in the applicability of the Czech geography domestically has decreased slightly with the age of geographers. The applicability of world geography was evaluated similarly; nevertheless, it was worse than the applicability of Czech geography. Age dependence also appeared in applicability evaluation of geography in the world; younger geographers were again more optimistic than their older colleagues.

Geography's position, in comparison with other sciences, was rated on a 10 point scale, where 1 represented the minimum and 10 the maximum level. The Czech geographers rated the position of both Czech and world geography as being average, with values around 5 points, whereas the position of geography in practice was slightly higher than in theory.

The position of Czech geography compared with world geography was estimated at a slightly substandard level, 2.8 points (out of 5). As part of the questionnaire, a specific SWOT analyses was carried out as a means of describing opportunities, weaknesses, and threats concerning Czech and world geography.

The Czech geographers surveyed saw these aspects as significant opportunities for Czech geography:

1. Its interdisciplinary nature and broad coverage
2. New approaches, especially GIS
3. The possibility of being involved in regional development
4. The growing interest in environmental questions
5. The growing importance of global problems
6. The continuing interest of students in studying geography.

For world geography, they selected practically the same opportunities except for regional development – it was clearly preferred only in Czechia.

The Czech geographers recognized the following weaknesses of their field in Czechia:

1. Factionalism of topics and of the geographical community
2. Unsatisfactory use in practice, which is connected to “the shallow influence on economic (regional) development and local self-government”
3. A lack of institutions: Geographical Institute at the Academy of Science and geographical faculty
4. The small number of geographers in general, particularly professors
5. The lack of a high-quality journal with an Impact Factor
6. Inadequately developed theory.

Threats to geography were, surprisingly, defined quite vaguely. Apparently, the Czech geographers feel threatened, but they do not have a clear idea of the forms of potential threats; for the most part, they avoided analyzing threats to world geography and they concentrated on the Czech environment. These phenomena were mentioned as threats, the most frequently being:

1. Other sciences stealing geographical topics, the fragmentation of geography among excessively narrow specializations
2. The marginalization of geography at grammar schools and decreases in its level at universities
3. Scientometry partly damaging the humanity oriented line of geography.

A lack of finances and the absence of independent geographical faculty appeared among listed threats only occasionally.

The Czech geographers participating in the survey named many sciences with which geography should cooperate for mutual benefit. Environmental science was named most frequently, followed, slightly less frequently, by social sciences, economics, and sociology. Biology, political science, demography, computer science, and geo-informatics were named occasionally. Surprisingly, history occurred among peripheral potential fields several times.

Issues geography should be dealing with in the new millennium were mostly formulated in the research as follows:

1. Questions of the environment and sustainable development
2. Global problems of the present day
3. Migration
4. Global climate changes as a special case of global problems
5. Regional development.

Other topics connected with economics and politics, forecasting, cities, etc., appeared less frequently.

The conclusion: Each segment of the questionnaire was compared to results from the Polish research and considerable agreement was found, in most cases, among the answers. The Czech research sought to discover, how Czech geographers at various universities think of their field and what they hope to achieve for it, within the first decade of the 21st century. This objective was, at least in principle, achieved and, although too few respondents participated, comparisons with the much more extensive Polish research of Jan Łoboda, prove that even in this limited form its results are authentic to a great extent and are significant.

Pracoviště autora: Ostravská Univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Kranichova 8, 710 00 Slezská Ostrava; e-mail: tadeusz.siwiek@osu.cz.

Do redakce došlo 30. 6. 2009; do tisku bylo přijato 14. 9. 2010.

Citační vzor:

SIWEK, T. (2010): Současná geografie očima českých geografů. *Geografie*, 115, č. 4, s. 361–376.